

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' וארא תשע"ט | גליון מס' 117

כתבה וערכה: הרב יצחק קורלנסקי

כיבוד הורים שאינם שומרי מצוות

כיבוד הורים העומדים ברשעים נגד דת ישראל | האם הבן חייב להציל אביו הרשע מקלון? | האם יש לחוש בכל בעל-עבירה שמא הרהר תשובה? | האם יש חילוק בין רשע לשעה למתמיד ברשעות? | הגדרת מחללי-שבת בזמנינו | כיבוד הורים המתנכלים לבניהם בעניני דת ישראל | הורים המצווים לבנם נגד התורה וההלכה

האם יש לחוש בכל בעל-עבירה שהרהר תשובה?

הגאון רבינו יהונתן אייבשיץ (ראה ביערות דבש ח"ב דרוש י"א, ובספר באר יעקב עמ' פד) הביא את קושיית הטור על הרמב"ם, ומתריך על פי המבואר בגמרא (קידושין מט ע"ב) שהמקדש אשה - בפני שני עדים - ואומר לה 'הרי את מקודשת לי, על מנת שאני צדיק', אף על פי שהוא רשע גמור - כגון שהוא מתגורר בקיבוץ חילוני הרחוק מן הדת - הרי היא מקודשת, מספק, שמא הרהר תשובה בלבו, (ומכיון שמקודשת רק מספק, צריכה גט). ולפי זה יש לומר, שלכן הבן מחוייב לכבד את אביו אפילו היה רשע ובעל-עבירות, שמא האב הרהר תשובה, שידוע שהרשעים מלאים חרטות (עי' נדרים ט ע"ב), ודוקא לענין החזרת הריבית של האב, שצריכים להוציא מיד הבנים להחזיר הריבית, לא שייך לומר להוציא מן היורשים מכח הספק שמא הרהר תשובה, והמוציא מחבירו - עליו הראיה (בבא קמא לה ע"ב, בבא בתרא כט ע"ב), אבל לענין מצוות כיבוד אב ואם, יש חובה לכבד אף אב כזה. ולפי זה, אם יודעים אנו שהאב מומר לתיאבון (ולאו דוקא להכעיס, שהוא חמור יותר), אך מתמיד ברשעו נגד דת ישראל, וממשיך לחרף ולגדף ולזלזל בכל דבר שבקדושה, אין צריך לכבדו, שהרי אינו מהרהר תשובה בלבו.

אולם אין הכרח לדבריו לומר על כל בעל-עבירה שיש לחוש שמא הרהר תשובה, שכן הלכה רווחת, שהמקדש בעדים שהם פסולי עדות, מחמת עבירה דאורייתא, אין האשה מקודשת, וכמו שפסק הרמב"ם (פ"ד מהלכות אישות ה"ו), וכן פסקו הטור והשולחן ערוך (אהע"ז סוף סי' מב). ואם באמת צריך לחוש שמא הרהר תשובה בלבו, למה לא חששו הפוסקים להחמיר להצריכה גט מספק, שמא הרהרו העדים בתשובה קודם מעשה הקידושין, אלא ודאי שמכיון שהוברר בודאי שהעדים פסולים מחמת עבירה דאורייתא, מעמידיים אותם על חזקתם, ואין חוששים מספק שמא חזרו בתשובה להצריכה גט, שאין ספק מוציא מידי ודאי (פסחים ט ע"א, יבמות יט ע"ב). ואם כן, גם כאן, למה יתחייב הבן בכבודו ומוראו של אביו הרשע משום שמא הרהר תשובה בלבו, הרי יש לנו להעמידו על חזקתו, עד שיוודע בודאי שחזר בתשובה.

ומה שאמרו שאפילו רשע גדול שאמר לאשה 'הרי את מקודשת לי, על מנת שאני צדיק' - מקודשת, דחיישין שמא הרהר תשובה, אינו דומה, שמאחר שהוא אומר כן בפירוש, 'על מנת שאני צדיק', והוא חפץ בקידושין שיתקיימו, מסתמא הוא רוצה בקיום תנאו,

שאלה: האם יש מצוות כיבוד אב ואם אף כאשר ההורים רשעים, מחללי שבת בפרהסיא רח"ל, והאם הבן צריך לשמוע להם בדבר שמצווים אותו נגד התורה וההלכה?

כיבוד הורים העומדים ברשעים נגד דת ישראל

תשובה: כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' ממרים ה"א) שכיבוד אב ואם ומוראם - מצוה גדולה היא, ואפילו אם היה אביו רשע ובעל-עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו, וכן פסק מרן בשולחן ערוך (יו"ד סי' רמ סי"ח). ולכן צריכים הבנים לנהוג בהם כבוד ככל אב ואם, ועל ידי כך שינהגו בהם כבוד, וכגון לעמוד בפניהם ולדבר אליהם בדרך ארץ ולא בחוצפה, יתאהב שם שמים על ידיהם, אולי ישמעו וישובו, כי התורה שלנו - 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום' (משלי ג יז). אולם הטור (שם) חולק וסובר שכיון שאביו רשע, שמחלל שבת בפרהסיא וכיו"ב, אינו חייב בכבודו.

האם הבן חייב להציל אביו הרשע מקלון?

הטור הביא ראייה מדברי הגמרא (בבא קמא צד ע"ב, בבא מציעא סב ע"א) לענין יורשים שהניח להם אביהם בירושה מעות של ריבית שקיבל שלא כדין, אף על פי שהם יודעים שהן של ריבית, אינם חייבים להחזירן ללווה. אבל אם אביהם הניח להם פרה או טלית של ריבית, וכל דבר המסויים, חייבים להחזיר, מפני כבוד אביהם, ופירש רש"י, שכיון שהוא דבר מסויים וניכר וידוע שהוא בא מאיסור של ריבית, חייבים להחזיר, כדי שלא יהיה נזכר אביהם לקלון.

ומקשה הגמרא: וכי חייבים בנים אלו להחזיר מפני כבוד אביהם? והרי נאמר (שמות כב כז) 'ונשיא בעמך לא תאור', ומלשון הכתוב 'בעמך' למדו שדין זה נאמר רק בעושה מעשה עמך, שמקיים התורה והמצוות. וכמו כן, מצוות התורה לנהוג כבוד באביו, אינו אלא באב השומר התורה והמצוות. ומתריך רב פנחס בשם רבא, שמדובר כשעשה תשובה. ומקשה הגמרא, אם עשה תשובה - מה עושה חפץ זה של ריבית אצלו? ומתרצת הגמרא, שאמנם עשה האב תשובה, אלא שלא הספיק להחזיר את הריבית עד שמת. ומכאן לומד הטור שכל זמן שהאב לא עשה תשובה, אין הבנים חייבים בכבודו, ולכן אינם צריכים להחזיר, ואינם צריכים לחשוש לכבוד אביהם אם יזכר לקלון. הכל תלוי אם עשה תשובה או לא. וכן כתב הסמ"ג (עשה קיב), והובא בהגהות מיימוניות (פ"ו מהל' ממרים סק"ז).

מהרש"א אלפנדרי בשו"ת סבא קדישא (ח"ב י"ד סי' י) שעל פי זהוה"ק גם כשאביו רשע חייב לכבדו.

הגדרת מחללי-שבת בזמנינו

ויש להוסיף על דבריהם, שבדורינו - רבים מהחילוניים הם בגדר 'יתנוק שנשבה לבין הגויים' (אם כי לא כולם), וכמו שכתב הגאון החזון איש (י"ד סי' א' סק"ו, סי' ב' ס"ק כח, אהע"ז סי' ק"ח סק"ו, ואו"ח סי' פז סק"ד) שיש כלל מה נקרא מומר, ומה נקרא אנוס. וכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' ממרים ה"ג) שבניהם ותלמידיהם של הצדוקים שהדיחו אותם אבותיהם ונולדו להם בין הצדוקים, הרי הם כתינוק שנשבה ביניהם, שהרי הוא כאנוס, שחונך על ברכיהם של הצדוקים. ואף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי וראה מנהגי היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס, שגידלוהו על פי טעותם. ולכן מצווים להחיותו ואף לחלל שבת עליהם, כגון אדם שמחלל שבת בפרהסיא ונפצע וכיו"ב, מחוייבים לחלל עליו שבת, והביא מהגאון החפץ חיים בסוף ספרו אהבת חסד בשם הג"ר יהונתן מוואלין (קונטרס מרגניא טבא, אות יז) שכתב שמצוה לאהוב את הרשעים בזמנינו, מפני שהם קודם תוכחה, והביא תשובת מהר"ם מלובלין (סי' יג) שאצלינו כולם נחשבים כמו קודם תוכחה, כיון שאין בדורינו מי שיכול להוכיח (ערכין טז ע"ב), ודנים אותם כאנוסים.

החזון איש כתב כן גם לגבי דין 'מורידין ולא מעלין' (ע"ז נו ע"ב), שאין דין זה שייך אלא בזמן שהשגחת השי"ת היתה גלויה, כמו בזמן שהיו נסים גלויים, ומשתמשים בבת-קול, וצדיקי הדור היו מונהגים בהשגחה הנראית לעיני כל, אז היה ביעור הרשעים - גדרו של עולם, אבל בזמן ההעלם, כמו בזמנינו, שנכרתה האמונה מדלת העם, יש לנו הסתר פנים, אין במעשה הזה גדר הפירצה, אלא הוספת הפירצה, ויהיה זה בעיניהם כמעשה השחתה ואלימות ח"ו, ולכן כתב החזו"א, שעלינו להחזירם למוטב בעבותות אהבה, עד כמה שידינו מגעת.

כיבוד הורים המתנכלים לבניהם בעניני דת ישראל

ולכן הלכה למעשה, גם כאשר ההורים ממשיכים בחילול שבת ושאר עבירות רח"ל, צריכים הבנים והבנות לנהוג בהם כבוד, כגון לעמוד בפניהם, וכן אם מבקשים הם ממנו להכין להם שתייה, ירוץ מיד ויכין להם, שיתאהב שם שמים על ידיהם, אולי ישמעו וישבו. אולם כל זה שייך כאשר אין הורים מפריעים לבנים לחזור בתשובה, ומכבדים אותם או לכל הפחות לא מפריעים להם, אבל אם ההורים עויינים אותם על כך שחזרו בתשובה, וצוררים אותם בשל שנאתם לדת ישראל, הרי הם בכלל המינים והאפיקורסים, ובודאי אין לכבדם, ומנעם ה' מכבוד.

הורים המצווים לבנם נגד התורה וההלכה

וכל שכן אם ההורים מצווים לבנם שיבוא עמהם למקום שאסור לילך לשם, כגון למקומות רחצה מעורבים ח"ו, אסור לשמוע להם, ואין כאן שום צל-צילו של ספק שאין בזה מצוות כיבוד אב ואם, שאתה ואביך מחוייבים לשמוע בקול הקב"ה. והכל יודעים שרחצה במקומות מעורבים הוא איסור גמור וחמור ביותר על פי ההלכה, ולכן לא ישמע להם. וכן בכל ציווי שלהם שהוא נגד התורה וההלכה, אסור לשמוע להם. ומכל מקום - אם אינם מתנכרים ומתנכלים לדת ישראל - יענה להם בניחותא ובדרך ארץ, לא בהתחצפות, ויסביר להם שהוא מכבדם, אך התורה אוסרת דבר כזה, כי בעצם הוא חייב בכבודם, אך לא לשמוע להם בדבר שהוא נגד התורה. ואמנם עצם הקירבה למחללי שבת ואפיקורסים, הרי היא מזיקה מאד לחינוך הבנים בדרך התורה והמצוות, ולכן ילמד אדם את בניו שלא להתרגל ללכת הרבה אצל אותם שאינם שומרי התורה והמצוות, אך מכל מקום הבן חייב בכבוד הוריו.

וחוששים שמא הרהר תשובה בלבו, וגם משום חומרת אשת איש יש לחוש לקידושין, (ובאמת צריכה גט, מספק), אבל אי אפשר שיהיה בזה דבר כללי על כל בעל-עבירה לומר שמא הרהר בתשובה בלבו (עיין בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' קמ, לחם משנה הל' אישות פ"ח ה"ה). ואם כן, לא יתכן לפרש בדעת הרמב"ם שטעם החיוב בכבודו ומוראו של אביו ואמו הרשעים מטעם שמא הרהר תשובה בלבם, כיון שאין כל הוכחה לכך. אלא החיוב בכבודם הוא מטעם הכרת הטוב כלפיהם, ולכן אפילו אם הם רשעים, חייב לדבר עמם בדרך ארץ, ולא להתריס כנגדם בחוצפה ולצעוק עליהם.

מהו הכלל האם הרמ"א חולק על מרן?

כאמור, להלכה פסק מרן השולחן ערוך (י"ד סי' רמ ס"ח) כלשון הרמב"ם, שאפילו היה אביו רשע ובעל-עבירות, מכבדו ומתיירא ממנו. והרמ"א כתב שיש אומרים שאינו מחוייב לכבד אביו רשע, אלא אם כן עשה תשובה, והוא דעת הטור והסמ"ג. וגדולי רבני האשכנזים דנים בדעת הרמ"א, האם הוא חולק על מרן שכתב שאפילו אביו רשע חייב בכבודו, או לא, כי הביא הדעה החולקת כ"ש אומרים, ומי אמר שאכן הסכים עמה?! ובאמת הפרי מגדים (הקדמה ליורה דעה, כללי הוראות איסור והיתר סק"ג) נסתפק אם בכהאי גוונא חולק הרמ"א על מרן, או שכל שלא כתב "וכן עיקר", לא הביא סברת 'יש אומרים' אלא לכבוד בעלמא והעיקר להלכה כדעת מרן. וכן כתב בשו"ת הרמ"ץ (י"ד סי' טז) כתב שכל שהרמ"א מביא דעה החולקת ולא כתב 'וכן עיקר', אף הוא דעתו להלכה כדעת מרן שנאמרה בסתם, ומסכים עמו.

ובספר ערוך השולחן (ס"ט) כתב שהלכה כדעת הטור שאין חיוב כיבוד באביו רשע, שזו דעת רוב הפוסקים, שאין חיוב כיבוד אב ואם באב רשע, וכוונת הרמ"א אכן לפסוק כדעה זו, ולא כפסק השו"ע, אולם מדברי החיי אדם (כלל סז דין יח) נראה שדעתו בדעת הרמ"א לפסוק להחמיר כהשולחן ערוך, שיש חיוב לכבד את אביו הרשע, למרות שלא חזר בתשובה. וכן כתבו כמה אחרונים. ועל כל פנים להספרדים, בני עדות המזרח, שעושים בכל דבר כדעת מרן השו"ע, בודאי שיש חיוב גמור על הבן והבת לכבד את ההורים אע"פ שאינם שומרים תורה ומצוות.

האם יש חילוק בין רשע לשעה למתמיד ברשעות?

ה'אור החיים' הק' בספרו ראשון לציון (דף צ"ו ע"ב) כתב לדייק מהרמב"ם, שדוקא אם היה האב רשע לשעה, כגון שעבר עבירה מן התורה שנקרא עליה 'רשע', וכעת אינו ממשיך ברעתו, אלא שיש בידו אותה עבירה של תורה, צריך לכבדו ולירא ממנו, אבל אם הוא רשע גמור וממשיך בדרכו הרעה, שמסתמא אין לחוש שמא יצרו תקפו ומיד שב, אלא הבאיש ריחו לגמרי, ועובר על העבירות שבאות לידו, אומר ה'אור החיים' הק' שאין צריך לכבדו. ולפי זה גם בזמנינו, אם ההורים חילוניים שמחללים שבת ואינם שומרים על כשרות, וזה דרכם כסל למו, לפי דברי ה'אור החיים' הק', גם לבני עדות המזרח, שהולכים תמיד כדעת הרמב"ם והשו"ע, שרק אם עבר האב עבירה באופן חד פעמי, בזה דעת השו"ע שחייבים לכבד, אבל אם חוזרים בקביעות על העבירות, אין צריך לכבדם.

אולם מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' רמא סק"ז) הביא דברי הראשון לציון הנ"ל, וכתב שאין דבריו מוכרחים, והביא ממה שאמרו באגדה על אברהם אבינו (בראשית רבה לט ז), שאמר לו הקב"ה 'לך לך מארצך' (בראשית יב א) - לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, ואיני פוטר לאחר. כלומר, שאף על פי שתרח, אביו של אברהם אבינו, היה עובד עבודה זרה, חוטא ומחטיא את אחרים, מכל מקום רק את אברהם אבינו פטר הקב"ה מכיבוד אב, ולא לאחר כיוצא בו. ומוכח שגם כשעודנו ממשיך ברשעותו, אף על פי כן צריך לכבדו. וכן כתב